

Розділ II. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 343.1

М.І. Бортун

НАГЛЯД ПРОКУРОРА ЗА ЗАКОННІСТЮ ЗАВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ СПРАВ

У статті розглянуто правову основу, форми та особливості прокурорського нагляду за додержанням законів при заведенні оперативно-розшукової справи; поняття оперативно-розшукової справи, достатніх підстав для заведення оперативно-розшукової справи, способи здійснення прокурорського нагляду в цьому напрямі.

Ключові слова: *прокурор, оперативні працівники, оперативно-розшукова справа.*

Постановка проблеми. В умовах реформування правової системи України важливе місце займає визначення пріоритетних напрямів, які б відображали ключові позиції, що впливають на способи виконання правоохоронними органами своїх функцій і завдань.

Серед них, безперечно, є оперативно-розшукова діяльність, яка повинна забезпечити досить широкий спектр правоохоронної діяльності, але при цьому не виходячи за рамки правового поля.

Одним зі способів забезпечення законності при проведенні оперативно-розшукової діяльності є прокурорський нагляд, який здійснюється відповідно до ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», та ст. 25 Закону України «Про прокуратуру».

Актуальність цієї теми полягає в тому, що оперативно-розшукова діяльність не проводиться в рамках кримінального провадження, крім розшуку осіб, які ухиляються від слідства, але сприяє профілактиці злочинності й забезпеченню принципу невідворотності покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ці питання є предметом дослідження багатьох учених, серед яких Бандурка О.М., Джужа О.М., Комарницька О.Б., Моїсєєв С.М. та інші. Однак деякі питання потребують подальшого наукового дослідження.

Формування цілей. Метою статті є дослідження правової основи, форм та особливостей прокурорського нагляду за додержанням законів при заведенні оперативно-розшукової справи.

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукова діяльність є однією з найбільш важливих сфер громадського життя, яка потребує суворого

дотримання законності, оскільки безпосередньо зачіпає права і свободи людини й громадянина. Діяльність оперативно-розшукових підрозділів та їх окремих посадових осіб щодо виявлення, розкриття й розслідування злочинів та їх профілактики має бути відповідного, адекватного характеру й ступеня суспільної небезпеки злочинного посягання, співвідношення законності й гласності, конспіративності й відкритості, тотальності оперативних заходів та індивідуальності підходу до тої чи іншої оперативної ситуації. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється через систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [3, с. 169].

У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності повинна бути заведена оперативно-розшукова справа (ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Оперативно-розшукова справа – форма оперативного обліку, накопичення й систематизації матеріалів, одержаних у результаті проведення оперативними підрозділами оперативно – розшукових заходів.

На особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа. Без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів, крім випадків, передбачених законом, забороняється (ч. 4 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» не визначено строків, у які повинна бути заведена оперативно-розшукова справа, та вони врегульовані у відомчих нормативно-правових актах МВС України [1, с. 16].

Зокрема, відповідно до вимог Інструкції з організації розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення невпізнаних групів, затвердженої наказом МВС України від 5 січня 2005 року № 3 ДСК, оперативно-розшукові справи щодо розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду або ухиляються від виконання кримінального покарання, безвісно зниклих заводять не пізніше 10 діб з моменту надходження до оперативного підрозділу відповідних документів, у яких викладено підстави для оголошення розшуку (доручення слідчого чи прокурора, заява про безвісне зникнення особи тощо).

Протягом доби справи вказаної категорії заводять на осіб, які вчинили особливо гяжкі злочини, учечу з-під варти ОВС, осіб, які озброєні вогнепальною зброєю або мають при собі речовини, застосування яких може призвести до загибелі людей, завдати шкоди їхньому здоров'ю, на безвісно зниклих разом з автомобільним транспортом, а також зниклих неповнолітніх.

Важливим, на наш погляд, є визначення поняття «підстава» для заведення оперативно-розшукової справи.

Синонімами слова підстава є глузд, сенс, рація, тобто, вирішуючи питання про заведення оперативно-розшукової справи необхідно дотримуватися критеріїв цих понять при обґрунтуванні законності дій щодо початку оперативно-розшукової діяльності. У зв'язку з цим у кожному випадку перевірки прокурором законності заведення оперативно-розшукової справи необхідно звертати увагу на обґрунтованість її заведення, при наявності тієї інформації, що вказує на виникнення тих правовідносин, які передбачені в ст.6 вищезазначеного Закону.

Така інформація може бути в документах, які містять підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності, якими є: 1) письмові доручення й постанови слідчого, вказівки прокурора, ухвали слідчого судді, суду в кримінальних справах, що знаходяться в його провадженні; 2) повідомлення осіб, які співпрацюють із правоохоронними органами на конфіденційній основі, одержані та зареєстровані відповідно до вимог відомчих наказів; 3) матеріали інших правоохоронних органів (подання кримінально-виконавчих інспекцій, ініціативні повідомлення про злочинні дії окремих осіб тощо); 4) запити й повідомлення оперативних підрозділів правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій [1, с. 19].

Забороняється приймати рішення щодо проведення оперативно-розшукових заходів за відсутності підстав, передбачених у законі.

Але якщо ст.6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає як умову заведення ОРС наявність «достатньої інформації», то в ч. 3 ст. 9 зазначеного закону йдеться вже про наявність достатніх підстав на проведення оперативно-розшукової діяльності й відповідно заведення оперативно-розшукової справи.

Поняття «достатніх» підстав у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» невизначено, а тому потребують науково-методичного обґрунтування, оскільки закон пов'язує правильне визначення цього поняття з отриманням дозволу на проведення оперативно-розшукової діяльності, а керівник відповідного оперативного підрозділу, який дає дозвіл на заведення оперативно-розшукової справи несе відповідальність за законність здійснюваних заходів відповідно до чинного законодавства (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

На наш погляд, підстави для заведення оперативно-розшукової справи можна вважати достатніми, якщо їх характер свідчить про ті обставини, які визначено в ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Про такий характер можуть свідчити, наприклад, дії окремої особи на збір інформації про осіб, які мають матеріальні цінності, на місцезнаходження певних осіб, про можливість та способи придбання зброї, наркотичних

засобів, поновлення втрачених під час попереднього відбуття покарання злочинних зв'язків із метою створення нової злочинної організації, поширення неправдивої інформації про дії влади, правоохоронних органів або окремих посадових осіб, що може стати підставою для масових заворушень, придбання схем, планів розташування об'єктів, які мають підвищений рівень захисту, або де накопичуються матеріальні цінності тощо.

Але час вимагає іноді більш широкого тлумачення цього поняття з урахуванням криміногенної ситуації в країні, особливостей подолання корупції та кримінально-правового забезпечення проведення реформ.

Наприклад, заведення оперативно-розшукових справ на кожний випадок проведення тендерних торгів, використання певних сум бюджетних коштів, явна невідповідність матеріального стану посадовця його прибуткам, проведення масових радикальних заходів тощо.

Для оптимізації проведення оперативно-розшукового супроводження тих процесів, які відбуваються в країні, слід розглянути питання про можливість заведення оперативно-розшукової справи відносно факту й у рамках цього ж ОРД стосовно особи. У рамках ОРД, умовно назовемо «факт», заходи, пов'язані зі втручанням у приватне спілкування особи, не проводяться, а в рамках ОРД «особа» - так.

У зв'язку з цим закриття ОРД «факт» слід розцінювати як робочі моменти, а ОРД «особа» як певні прогаліни в організації роботи оперативних підрозділів, що тягнуть за собою організаційні висновки.

Такий підхід дещо зніме навантаження на взаємодії між прокурором та оперативними підрозділами й підвищить активність оперативно-розшукової діяльності в країні, яка вже «задиhaється» від свавілля й кримінального хаосу.

У ч. 3 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено обов'язок керівника або його заступника повідомити прокурора протягом доби про заведення оперативно-розшукової справи.

Водночас зазначений Закон не визначає конкретного терміну, протягом якого прокурор зобов'язаний перевірити законність заведення такої справи. Для недопущення необґрунтованого здійснення оперативно-розшукових заходів, у разі незаконного заведення оперативно-розшукової справи проведення такої перевірки повинно бути здійснено не пізніше 5 днів від часу отримання відповідного повідомлення, як це передбачено п. 7 Наказу Генерального прокурора України від 3 грудня 2012 року № 4/1гн [1. с. 17].

Для перевірки додержання вимог зазначеного Закону щодо своєчасності повідомлення оперативними підрозділами про заведення оперативно-розшукових справ необхідно витребувати з Управління інформаційно-аналітичного забезпечення УМВС України в області (далі - УІАЗ УМВС України в області) інформацію про заведені справи та дати прийняття таких рішень.

Крім того, необхідно перевірити журнал обліку оперативно-розшукових справ відповідної категорії щодо прийняття рішень про їх заведення.

За результатами узагальнення зазначеної інформації необхідно її звірити з наявними в прокуратурі повідомленнями про заведення таких справ та довідками про результати їх перевірки.

Неповідомлення керівником оперативного підрозділу або його заступником про заведення оперативно-розшукової справи є підставою для вжиття заходів прокурорського реагування.

Під час перевірки законності заведення оперативно-розшукової справи з'ясовується:

а) чи зазначені в постанові: 1) підстави для заведення справи (перелік підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності передбачено вимогами ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») з посиланням на відповідні документи або оперативну інформацію; 2) мета її заведення (визначається завданнями оперативно-розшукової діяльності, які передбачені в ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); 3) усі анкетні дані про особу (осіб), відомі на момент заведення оперативно-розшукової справи, щодо яких повинна проводитися оперативно-розшукова діяльність, та чи є особа суб'єктом злочину, на причетність у підготовці до якого планується перевірити цю особу; 4) місце та час складання постанови, посада, прізвище й підпис особи, яка винесла постанову, норма Закону, відповідно до якої її винесено; 5) кваліфікація злочину за Кримінальним кодексом України, у підготовці якого отримана достатня для заведення справи інформація; б) чи уповноваженою посадовою особою затверджено постанову про заведення справи й, таким чином, надано дозвіл на проведення оперативно-розшукової діяльності (при заведенні оперативно-розшукової справи виноситься постанова, яка затверджується начальником органу внутрішніх справ або його уповноваженим заступником (ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Необхідно звертати увагу на відсутність затвердження постанови начальником органу внутрішніх справ або його уповноваженим заступником, відсутність назви посади, прізвища, нерозбірливий підпис тощо;

в) чи зазначено дату затвердження постанови (з цього часу починається обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи).

Перевіряючи наявність підстав для заведення оперативно-розшукової справи, потрібно пересвідчитися в тому, що документ, у якому вони зафіксовані, міститься у справі, і що він відповідним чином зареєстрований. [1, с. 18].

Слід мати на увазі, що внесеними до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» змінами обмежено підстави для заведення оперативно-розшукових справ (категорія «Захист»). Тож необхідно ретельно вивчати матеріали, що стали підставою для заведення оперативно-

розшукових справ щодо того, чи містять вони інформацію саме про готування до вчинення злочину. В іншому випадку постанова про заведення такої справи підлягає скасуванню, а матеріали, за наявності усіх для цього підстав, – направленню до слідчого підрозділу для вирішення питання про початок та здійснення досудового розслідування.

Під час перевірки необхідно звертати увагу й на ті документи, які свідчать про те, що оперативно-розшукова діяльність уже проводиться. Зокрема це можуть бути запити оперативних працівників на ім'я службових осіб підприємств, установ, організацій різних форм власності, керівників контролюючих органів, інших підрозділів, що володіють відповідною інформацією тощо.

У разі виявлення вказаних документів необхідно перевірити чи належать вони до компетенції цих підрозділів; чи проводиться за ними перевірка (у тому числі шляхом здійснення оперативно-розшукової діяльності); чи заведено оперативно-розшукову справу.

Крім того, зважаючи на заборону заведення двох оперативно-розшукових справ стосовно особи, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переховується від органів досудового розслідування, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла (ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»), необхідно звертати увагу на наявність перевірки фігуранта за спеціалізованими обліками УІАЗ УМВС України в області з цього питання та їх результатів.

У разі виявлення фактів проведення оперативно-розшукової діяльності без заведення оперативно-розшукової справи чи ведення стосовно однієї особи декількох справ невідкладно відповідно до вимог ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» надавати доручення щодо проведення перевірки з метою усунення порушень закону керівникові відповідного органу внутрішніх справ. За результатами перевірки вирішувати питання про відповідальність осіб, які допустили порушення вимог закону.

Офіційні документи службових осіб, що використані як підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності, повинні бути оформлені згідно з вимогами закону (постанови, доручення, вказівки, ухвали, запити, довідки-меморандуми повинні бути підписані та зареєстровані, у необхідних випадках – їх копії належним чином завірено тощо). Інакше їх неможливо визнавати як достатню підставу для проведення оперативно-розшукової діяльності.

Крім перевірки наявності реєстраційних номерів на повідомленнях осіб, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами, необхідно перевіряти наявність даних про реєстрацію цих повідомлень у журналах обліку оперативної інформації.

Якщо достовірність указанного документа або його зміст викликає сумніви (також у разі сумніву щодо затвердження постанови про заведення оперативно-розшукової справи уповноваженою службовою особою), відповідно до вимог ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» та п. 3 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», керівництву органу доручається провести перевірку з цих питань.

Висновки. У разі виявлення незаконних постанов про заведення оперативно-розшукової справи прокурор повинен скасувати такі рішення та вжити заходи щодо притягнення до відповідальності осіб, які допустили порушення закону. Зважаючи на пропозиції щодо оптимізації заведення оперативно-розшукової справи, зазначимо, що повинні змінитися й підходи прокурорського нагляду до діяльності оперативних підрозділів, направлених на виявлення ознак злочину, та осіб, які готують злочини, що буде суттєвою запорукою подолання корупції та інших негативних явищ у суспільстві.

Використані джерела:

1. Говда Р. М., Геселев О. В. Методичні рекомендації щодо проведення перевірок додержання законів органами внутрішніх справ при здійсненні оперативно-розшукової діяльності / Р. М. Говда, О. В. Геселев. – К. : Генеральна прокуратура України ; Національна академія прокуратури України, 2013. – 39 с.

2. Оперативно-розшукова діяльність : [навч. посіб.] / [С. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, Д. Й. Никифорчук та ін.] ; за ред. проф. О. М. Джу́жи. – К. : Правова єдність, 2009. – 310 с.

3. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : [монографія] / О. М. Бандурка. – Х. : Золота миля, 2012. – 620 с.

Бортун Н.И. Надзор прокурора за законностью заведения оперативно-розыскных дел

Рассмотрена правовая основа, формы и особенности прокурорского надзора за выполнением законов при заведении оперативно-розыскного дела. Понятие оперативно-розыскного дела, достаточных оснований для заведения оперативно-розыскного дела, способы осуществления прокурорского надзора в этом направлении.

Ключевые слова: *прокурор, оперативные работники, оперативно-розыскное дело.*

Bortun M.I. A supervision of public prosecutor is after legality of establishment of operational search businesses

Legal framework, forms and features of directorate of public prosecutions, is considered after inhibition of laws at establishment of operational search business.

Concept of operational search business, sufficient grounds for establishment of operational search business, methods of realization of directorate of public prosecutions in this direction.

Official documents of the officials to be used as a basis for carrying out of operatively-search activity, shall be made in accordance with the requirements of the law (regulations, orders, directions, decisions, requests, inquiries, memorandums must be signed and registered, where necessary, their copies, certified on appropriate way etc.). Otherwise, it is impossible to recognize a sufficient basis for carrying out of operatively-search activity.

Upon detection of the illegal decisions of the institution operational-search case prosecutor shall cancel such decisions and take measures to bring those responsible for violation of the law. But, if we take into account the proposals to optimize the places of operatively-search business should be to determine what should be changed and approaches prosecutorial supervision in the activities of the operating units, aimed at detecting evidence of a crime, and those who prepare crime that is significant achievement to overcome corruption and other negative phenomena in society.

Key words: *public prosecutor, operative workers, operational search business*

УДК 343.1

К.І. Василенко

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

У статті викладено теоретико-прикладні засади соціально-виховної роботи в системі основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених у виправних колоніях, розкрито її роль у поверненні до соціуму законослухняного громадянина.

Ключові слова: *соціально-виховна робота, система, основні засоби, виправлення та ресоціалізація, засуджені, виправна колонія.*

Постановка проблеми. Курс України на євроінтеграцію передбачає створення в органах й установах Державної пенітенціарної служби (далі – ДПтС) України належних умов для засуджених осіб, які відбувають покарання щодо надання їм допомоги в адаптації та переході до нового порядку життя для збереження соціальних зв'язків, отриманні освіти, набутті нової професії, готовності до адаптації на свободі після звільнення.

Ефективність досліджень соціально-виховної роботи в системі основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених у виправних колоніях значною мірою залежить від правильного розуміння історичного коріння того чи іншого сучасного соціального явища. У цьому аспекті варто погодитися з Б.М. Кедровим, який слушно зауважує у дослідженнях про те, що вивчення минулого може й повинно слугувати засобом до того, щоб зрозуміти теперішнє й передбачити майбутнє [1, с. 78].

Сучасна світова пенітенціарна доктрина, ґрунтуючись на принципах гуманізації, демократизації, соціальної переорієнтації пенітенціарного процесу, по-новому визначає соціально-виховну роботу із засуджени-